

Голові спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01
у Житомирському державному
університеті імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора
Пустовіта Григорія Петровича
на дисертаційне дослідження Сорочинської Оксани Андріївни
**“Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-
натуралістичної роботи з учнями основної школи”**,
представлене на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Екологічний стан природного довкілля України характеризується нині негативними наслідками невпинно зростаючим забрудненням антропогенними та техногенними відходами, наслідком чого є руйнування природних біогеоценозів, скорочення біологічного розмаїття, виснаження природних ресурсів. У цьому контексті особливого значення набуває проблема підготовки майбутніх учителів біології до організації і здійснення позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи.

На позитивну оцінку заслуговує здійснений дисертанткою аналіз сучасної педагогічної теорії і практики підготовки майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки у ВНЗ та аналіз сформованості відповідних екологічно орієнтованих, суто дидактичних знань, умінь та навичок з організації і здійснення позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи. З цих позицій здійснене Сорочинською Оксаною Андріївною дисертаційне дослідження є актуальним, а головне, надзвичайно своєчасним. Останнє ґрунтовно підтверджено у зроблених висновках дисертанткою на основі систематизації й аналізу сучасного науково-методичного забезпечення екологічної освіти і виховання школярів у загальноосвітніх навчальних закладах, здійснених дисертаційних досліджень, які ще раз акцентують увагу на тому, що на сьогодні відсутні системні дослідження з розв'язання проблем підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів, зокрема майбутніх учителів біології, до організації і здійснення позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи.

Крім цього, дослідження Сорочинської Оксани Андріївни набуває ще більшої актуальності у контексті загальносвітових і загальнодержавних деструктивних соціально-економічних процесів, що призводять до значного погіршення екологічної ситуації, відповідно посилюється необхідність виховання екологічно грамотної і відповідальної зростаючої особистості.

Слід акцентувати увагу на тому, що дисертаційна робота Сорочинської Оксани Андріївни “Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної

еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи” є складовою науково-дослідницької тематики кафедри педагогіки Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка “Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції” (№ 0101U002110).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті дослідження дисертанткою:

- на основі аналізу як вітчизняних, так і зарубіжних наукових джерел та практики фахової підготовки майбутніх учителів біології у вищому навчальному закладі уточнено сутність провідних напрямів і підходів щодо набуття ними системних знань, сформованих умінь і практичних навичок з організації і ефективного здійснення позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи;

- теоретично обґрунтовано, розроблено модель підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи, визначено і схарактеризовано її структуру та відповідну методику підготовки вчителя біології до організації і здійснення такої роботи;

- удосконалено зміст освітніх курсів підготовки студентів-біологів у навчально-виховному процесі ВНЗ “Методика навчання біології”, “Шкільна навчально-дослідна ділянка та гуртки юних натуралістів”, “Методика проведення позакласної роботи та факультативних занять з біології”, а також виокремлено й упроваджено у практику інноваційні форми та методи еколого-натуралістичної роботи учнів основної школи (екологічні тренінги, метод інсценування, ділові ігри);

- розроблено й навчально-методичне забезпечення авторського факультативного курсу “Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи” (навчальна програма, робочий зошит, навчально-методичний посібник “Еколого-натуралістична робота у школі”).

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертаційна робота Сорочинської Оксани Андріївни “Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи” є системним комплексним теоретико-методичним дослідженням, у якому завдяки аналізу вітчизняної і зарубіжної філософської, психологічної, педагогічної і спеціальної екологічно орієнтованої літератури, здійснено ґрунтовну систематизацію фактичного матеріалу із значної кількості джерел нормативно-правового, наукового та навчально-методичного характеру, у яких частково розкриваються провідні питання підготовки майбутніх учителів біології до організації еколого-

натуралістичної роботи з учнями основної школи. Так, у переліку літератури, що використовувалася під час написання дисертації представлено 322 позицій, з яких 9 іноземною мовою. Такий ґрунтовний за змістом і напрямками розкриття наукових проблем перелік посилань є безперечним доказом поінформованості дисертантки і дає підстави для висновку про її ерудованість, а відтак, ґрунтовність теоретико-методичних засад виконаного дослідження.

Уперше теоретично обґрунтовано, розроблено модель підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи; визначено структуру готовності майбутнього вчителя біології у визначеному напрямі (ціле-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний компоненти); виокремлено критерії (мотиваційно-цільовий, пізнавальний, практичний, особистісно-рефлексивний), показники та охарактеризовано рівні сформованості (високий, достатній, середній, початковий); уточнено базові поняття дослідження “еколого-натуралістична робота”, “позакласна еколого-натуралістична робота”; удосконалено зміст, форми, методи формування готовності майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи; набули подальшого розвитку наукові уявлення про вдосконалення теорії та методики підготовки вчителя біології до зазначеної роботи.

Заслуговує на увагу і позитивну оцінку уточнення сутності навчально-виховного змісту, виокремлення й удосконалення у відповідності до проблеми дослідження ефективних як традиційних, так і інноваційних форм і методів підготовки майбутніх учителів біології до організації і здійснення позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації Сорочинської Оксани Андріївни “Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи”, відповідно автореферату та змісту здійснених публікацій дисертантки дають підстави для висновку про її певну наукову зрілість, що дало змогу теоретично обґрунтувати і довести на практиці достовірність викладених нею результатів.

Обґрунтованість наукових положень представлених дисертанткою, коректне з наукової точки зору опрацювання експериментальних даних як на констатувальному, так і на формуальному етапах дослідження, сформульованих висновків у дисертації, а також їх практична знанчуість для розвитку теорії і методики виховання, зокрема і екологічного виховання учнів основної школи у процесі здійснення еколого-натуралістичної роботи забезпечуються належною теоретико-методичною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, практики фахової підготовки майбутніх учителів біології у вищих навчальних закладах. А тому у сукупності дають підстави позитивно оцінити результати здійсненого

дослідження.

Крім цього, як позитив, слід акцентувати увагу на комплексному застосуванні дисертанткою загальнонаукових та спеціальних методів, як-то: теоретичних, емпіричних і статистичних. У сукупності викладене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і результати дисертаційного дослідження Сорочинської Оксани Андріївни “Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи” достатньо обґрунтовані, експериментально перевірені й аргументовані.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційне дослідження Сорочинської Оксани Андріївни “Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи” містить нові, раніше не досліджені і до сьогодні не захищені наукові положення, а досягнуті нею результати у сукупності розв’язують актуальне науково-методичне завдання, сутність якого полягала у здійсненні цілісного і системного аналізу теорії та практики підготовки майбутніх учителів біології до організації позакласної еколого-натуралістичної роботи учнів основної школи. Слід відзначити як позитив, що дисертанткою обґрунтовано, розроблено і експериментально апробовано модель підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи та методику її реалізації.

Окремої позитивної оцінки заслуговує практична значущість результатів здійсненого Сорочинською Оксаною Андріївною дослідження, сутність якого полягає у: збагаченні змісту освітніх курсів підготовки студентів-біологів (“Методика навчання біології”, “Шкільна навчально-дослідна ділянка та гуртки юних натуралістів”, “Методика проведення позакласної роботи та факультативних занять з біології”) матеріалами щодо еколого-натуралістичної роботи; упровадженні інноваційних форм та методів навчання (екологічні тренінги, метод інсценування, ділові ігри), розробці й реалізації навчально-методичного забезпечення авторського факультативного курсу “Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи” (навчальна програма, робочий зошит, навчально-методичний посібник “Еколого-натуралістична робота у школі”).

Теоретичні положення та методичні прийоми, апробовані в дисертації, можуть бути використані в процесі вдосконалення викладання загальнопедагогічних і фахових дисциплін у ВНЗ, а також у системі післядипломної освіти вчителів біології.

Проміні та прикінцеві результати дослідження мають широке науково-педагогічне поле упровадження у навчально-виховний процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1/860 від 27. 11. 2015 р.), Ужгородського національного університету (довідка № 3879/01-27 від 23. 11. 2015 р.), Сумського державного

педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 996 від 25. 06. 2015 р.), Уманського держаного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 1581/01 від 25. 06. 2015 р.).

Рівень апробації результатів дослідження є також достатнім і підтверджується участю дисертантки у науково-практичних конференціях різного рівня (більше 20 виступів і публікацій на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях).

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Позитивно оцінюючи практичну значущість дослідження Сорочинської Оксани Андріївни “Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи”, маємо акцентувати увагу на тому, що основні положення, висновки, окремі додатки можуть бути використані у професійній підготовці майбутніх вчителів біології у вищих педагогічних навчальних закладах, їхній діяльності в якості вчителів біології в основній школі чи педагогів у позашкільних навчальних закладах, міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, опорних школах територіальних об’єднань громадян, ресурсних центрах освітніх округів; при розробленні навчально-методичних посібників, програм і методичних рекомендацій для вчителів біології загальноосвітніх шкіл, керівників гуртків, секцій і клубів позашкільних навчальних закладів; теоретичні положення та практичні напрацювання, що знайшли своє підтвердження у дисертації, можуть бути використані в процесі вдосконалення викладання загальнопедагогічних і фахових дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах та у системі післядипломної освіти вчителів біології.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його об’єкт, предмет і мету, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно характеризують зміст основного тексту дисертації.

У першому розділі – “Теоретичні основи еколого-натуралістичної роботи” – уточнено сутність базових понять, їх взаємозв’язки; проаналізовано історію зарубіжного та вітчизняного досвіду розвитку еколого-натуралістичної роботи; розкрито сутність, структуру позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи.

Відповідно до логіки аналітико-пошукової роботи уточнено сутність і структуру базових понять дослідження («еколого-натуралістична робота», «позакласна еколого-натуралістична робота учнівської молоді») та розкрито взаємозв’язок між ними. З’ясовано, що еколого-натуралістична робота безпосередньо пов’язана з екологічним вихованням і освітою, основною метою яких є цілеспрямоване формування екологічної свідомості, мислення,

культури підростаючого покоління шляхом залучення їх до активної пізнавально-дослідницької роботи. У контексті зазначеного, еколого-натуралістична робота учнівської молоді тлумачиться як форма пізнавальної діяльності, що передбачає оволодіння учнями знаннями про навколишнє середовище, набуття досвіду розв'язання екологічних проблем, залучення до організації й здійснення практичної природоохоронної та дослідницької роботи, формування екологічної культури особистості, соціально-громадського досвіду та навичок діяльності у різних галузях сільського господарства (квітництво, лісівництво, садівництво, грибівництво, бджільництво).

Обґрунтовано поняття “позакласна еколого-натуралістична робота”, визначено її завдання, функції та форми. У межах дослідження позакласна еколого-натуралістичну роботу учнівської молоді тлумачиться як організована в позаурочний час діяльність педагогічного колективу школи з метою додаткової освіти і виховання, збудження і прояву пізнавальних інтересів, забезпечення творчої самодіяльності учнів, розширення й доповнення шкільної програми з біології, що передбачає оволодіння учнями знаннями про навколишнє середовище, набуття досвіду розв'язання екологічних проблем, залучення до організації та здійснення практичної природоохоронної й дослідницької діяльності, формування екологічної культури особистості, соціально-громадського досвіду та навичок у галузях сільського господарства.

Виокремлено найбільш ефективні форми організації дієвої позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи, а саме: індивідуальні (досліди, спостереження в природі й екологічних лабораторіях, написання творчих робіт тощо), групові (виготовлення таблиць і моделей, натуралістичні гуртки, шкільні лісництва, екологічні ігри й тренінги, екологічні експедиції, екологічні стежки), масові (екологічні операції й кампанії, виступи екологічних агітбригад, екологічні походи і табори тощо).

У другому розділі – “Модель підготовки майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи” – здійснено ретроспективний аналіз підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи; проаналізовано теоретичні засади формування їх готовності до зазначеної роботи; представлено її структуру, критерії, показники та рівні їх готовності до цієї роботи; обґрунтовано авторську модель підготовки майбутніх фахівців до роботи у визначеному напрямі.

У ході дослідження визначено структурні компоненти готовності майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний та дано їх характеристику та критерії (мотиваційно-цільовий, пізнавальний, практичний, особистісно-рефлексивний), показники та рівні

готовності (високий, достатній, середній, початковий).

На позитивну оцінку заслуговує теоретичне обґрунтування моделі підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи та виокремлено її структурні компоненти: концептуальний, ціле-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, оцінно-результативний

На особливу позитивну оцінку заслуговує представлені і проаналізовані дисертанткою у третьому розділі – “Експериментальна перевірка ефективності моделі підготовки майбутнього учителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи” – результати експериментальної апробації досліджуваного феномена, досить ґрунтовно і логічно схарактеризована програма експериментальної роботи та позитивні тенденції застосування розробленої дисертанткою методики підготовки майбутніх вчителів біології до зазначеного виду діяльності.

Слід відзначити як позитив рецензованої роботи презентацію дисертанткою узагальнених даних про позитивні зміни в експериментальних групах за всіма показниками готовності майбутніх учителів біології до зазначеної форми роботи. Підтвердженням останнього є те, що студенти цих груп продемонстрували не лише спрямованість, а й глибокі знання та достатні для організації цієї роботи уміння і навички. Констатація зазначеного вище підтверджує висловлену нами раніше думку про теоретичну і практичну значущість здійсненого Сорочинською Оксаною Андріївною наукового дослідження.

Позитивним боком представленої дисертації є те, що в мовностилістичному її оформленні враховано специфіку наукового стилю мовлення й мовностилістичні особливості досліджуваної психолого-педагогічної проблеми.

Отже, можемо констатувати, що дисертаційна робота Сорочинської Оксани Андріївни за своїм змістом, стилем викладу і розкриттю основних положень, висновків, здобутих експериментальних результатів та їх опрацювання є завершеним комплексним, самостійним дисертаційним дослідженням.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. Позитивно оцінюючи здійснений здобувачкою у першому розділі дисертації аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, вважаємо за доцільне зауважити, що розділ перевантажений значною кількістю розглянутих наукових напрямів, теорій, понять, а головне термінів, що утруднює цілісне сприйняття тексту.

2. Представлена у дисертації модель на С. 103 і авторефераті С. 9 “Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи” мала б бути суттєво

узгодження з діючою сьогодні парадигмою дитиноцентризму та людиноцентризму, у контексті яких центром цієї моделі мав би бути майбутній вчитель біології, однак цього не зроблено і він простежується лише фрагментарно, що значно знижує розуміння його місця і ролі в структурі досліджуваного феномена.

3. Робота, на наш погляд, достатньо ілюстрована таблицями, схемами, рисунками та аналізом обробки статистичних даних, однак вважаємо, що окремі з них доцільно було б перенести у додатки, надавши більше уваги характеристиці виявлених чинників, закономірностей та напрямів реалізації формування досліджуваного феномену у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів.

4. У третьому розділі дисертації авторкою досить докладно викладено перебіг формування етапу експерименту, але не достатньо проаналізовано і схарактеризовано провідні тенденції і закономірності з формування досліджуваного феномена.

5. Уважаємо, що результати початкової та прикінцевої діагностики готовності майбутніх учителів біології до організації позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи були б більш презентабельними, якби автор подала їх не лише за окремими компонентами, а й за окремими показниками.

6. Висновки до першого, другого і третього розділу і частково загальні висновки дисертації бажано було б викласти більш логічно, а головне не так лаконічно, що дало б змогу набагато ґрунтовніше у відповідності до завдань, наукової новизни, практичної значущості дослідження розкрити здобуті результати. А в загальних висновках дисертації більше уваги надати характеристиці сутності саме провідних тенденцій і закономірностей формування досліджуваного феномена як дидактичної категорії.

7. З огляду на практичну цінність дисертаційної роботи, слід висловити побажання щодо впровадження результатів дослідження як методичних рекомендацій для викладачів вищих педагогічних та учителів загальноосвітніх навчальних закладів.

Разом з тим, висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи і є приводом для наукової дискусії.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основні результати дисертаційного дослідження відображені у 19 публікаціях, з них: 8 статей у фахових виданнях, 2 статті в закордонних виданнях, 7 статей у збірниках наукових праць, матеріалах науково-практичних конференцій та 2 у працях навчально-методичного характеру. На основі аналізу змісту цих публікацій можна зробити обґрунтований висновок, що наукові положення, висновки і рекомендації, які було отримано в результаті здійсненого дослідження та у друкованих працях здобувачки викладено достатньо повно.

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення здійсненого дослідження.

11. Висновок.

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Сорочинської Оксани Андріївни “Підготовка майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи”, є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомим теоретичне і прикладне значення, заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13, “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника” (Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо кандидатських дисертацій, а її автор – Сорочинської Оксани Андріївни – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, вчений секретар Відділення
загальної педагогіки та філософії освіти
НАПН України

Г. П. Пустовіт